

A várnagy és a püspök – fehérvári johannita preceptorok karrierje a 15. század második felében¹

A székesfehérvári johannita konvent személyi állományát korábbi írásomban 1390-től 1450-ig már áttekintettem.² Jelen tanulmány célja, hogy ezt két jelentős előjáró, *preceptor* karrierjének vázolásával 1490-ig részben folytassa. A koronázó város melletti Szigeten működő lovagrendi egyház fennmaradt magánlevéltára és hiteleshelyi működése révén az ország középső területein található káptalanoknál és konventeknél jobb forrásadottságokkal rendelkezik, ráadásul megállapításaimat korábban a magyar szakirodalom számára ismeretlen késő középkori máltai anyaggal is kiegészítem. Bár a Szent János lovagrend központja 1522-ig Rodosz szigete volt, annak török elfoglalása után a lovagok magukkal vihették levéltárukat, amit 1530 óta Máltán őriznek.³ Két fontosabb máltai és egy magyar oklevél kiadását függelékben közlöm.

A témaválasztást indokolja, hogy míg a megelőző hatvan évben tizenhárom parancsnok követte egymást a fehérvári *preceptorium* élén, addig 1451–1490 között mindössze ketten, Gúti János és Simontornyai István vezették a konventet. Eddigre a koronázó város johannita *preceptora* visszanyerte 14. századi befolyását a vránai perjeltől,⁴ sőt a *preceptorium* túl volt egy sikertelen, a rodoszi rendi központból irányított reformkísérleten is. Ennek hátterében az állt, hogy a 15. század közepére megszakadt az összeköttetés Rodosz és a közép-európai perjelségek között, a járandóságokat sem jutatták el a szigetre,⁵ pedig arra az 1440. évi török támadás és Konstantinápoly bukásának közeled-

¹ Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

² RIBI 2017, 197–211.

³ Korábban Engel Pál és Hunyadi Zsolt is kutatott Máltán, de az 1450 utáni regisztrumkötetek magyar vonatkozásainak szisztematikus felgyűjtésére mindezidáig nem került sor. Vö. ENGEL 1997, 111–118., HUNYADI 2010, xvi. Máltai kutatóutamat az ELTE BTK HÖK Tudományszervezési és Kutatási Pályázata támogatta.

⁴ RIBI 2017, 203.

⁵ REISZIG 1925, 167., SARNOWSKY 2001/A, 564. Bár 1449-ben Michele de Castellacio beszedett 300 dukát *responsiót* Székely Tamás vránai perjeltől, valamint 15 illetve 50 dukát egyéb hozzájárulást a meg nem nevezett esztergomi és a fehérvári *preceptoroktól* (AOM 364. fol. 162r–v (clviii), kiadását ld. Függelék, I.), valószínűleg egyszeri fizetéssel állunk szemben. 1456-ban még megpróbálkozott Rodosz azzal, hogy konkrét összegeket is megnevezve vizitátor útján beszedje a magyarországi perjelségre kirótt rendi adókat, ám adat csak az ugyanebbe a parancsba foglalt *bohemiai* pénzek megérkezéséről maradt fenn. Ld. AOM 366. fol. 124r–v (cxxviii), 154r–v (clxi). Ezután 1460-ban megbízták Johannes von Sachsenheimet, hogy a problémás közép-európai perjelségekben tegyen rendet, de a német *preceptor* nem jutott el Magyarországra: AOM 370. fol. 171v (clxxi) – 172r (clxxii). Hasonlóképpen járt 1462-ben Johannes Cardona is, akit a nagymester helytartóvá nevezett ki *Bohemia*, *Hungaria* és *Dacia* perjelségek számára: AOM 362. fol. 164v

tével egyre égetőbb szükség lett volna.⁶ Ahogy a reformot elrendelő 1446–1447. évi római káptalan egyéb statútumai, úgy a lombardiai Michele de Castellacio, *Alamania*, *Bobemia* és a magyar-szlávon rendtartomány vizitatora által szorgalmazott törekvések is nagyrészt zátonyra futottak:⁷ a névleges magyar perjel, Giacomo de Soris soha nem tudta átvenni az irányítást,⁸ a Fehérváron felbukkanó „Rodoszi” Péter *preceptor* pedig 1450-ben távozni kényszerült.⁹

Ezután a johannita rendi központ kénytelen volt elismerni a már 1446 óta ténylegesen kormányzó Szentgyörgyi Székely Tamást, Hunyadi János feltétlen szövetségését és délvidéki harcostársát, vránai perjelként (1450–1453–1462).¹⁰ Bár kinevezésükbe érdemi beleszólása nem volt a rendi központnak, őt és utódát, Hídvégi Székely Jánost még Rodoszon és Itáliában is helyel-közzel elfogadták a rendtartomány vezetőjének. A 15. század második felében egy darabig még a vránai perjel is kapott nagymesteri meghívót a generális káptalanra: Székely Tamás 1453-ban és 1457-ben,¹¹ *Johannes Seculi prior Vrane alias Hungarie*¹² pedig 1474-ben és 1477-ben; ezek egyébként az utolsó közvetlen kommunikáció szándékára utaló források a magyar rendtartomány és a központ között.¹³ A sors iróniája, hogy a magyar okleveles források alapján János már 1468-ban meghalt,¹⁴ ráadásul 1475-től Beriszló Bertalan töltötte be a vránai perjeli címet.¹⁵ Talán nem véletlen, hogy 1479 végén – amikor nemcsak a rend perjeleit, de fontosabb *preceptorait* is név szerint felsorolja a rodoszi regisztrumkötet egy nagymesteri utasítás kapcsán – már

(clxiii) – 165v (clxv). A helyzet ideiglenes elfogadását támasztja alá egy 1467-ből származó, eredetiben is fennmaradt nagymesteri oklevél: ebben felsorolták a római generális káptalanon, hogy az egyes perjelségek (21 db) mennyi hozzájárulást fizettek az elmúlt 5–6 évben kötelezettségeik kiegyenlítésére és a rodoszi konvent fenntartására, ám Magyarország nem szerepel a listán. Ld. AOM 29. fol. 5.

⁶ VANN 2006, 39. A nagymesterek törekvését jelzi, hogy még az 1470-es évek elején is megpróbálkoztak Mátyás király bevonásával Közép-Európában adót szedni Rodosz védelmére: AOM 382. fol. 149v (cxlix) – 150v (cl), kiadását ld. Függelék, III.

⁷ Kivételek természetesen adódtak: 1448-ban a *Bobemia* perjelséghez tartozó Breslau konventjét sikerült Rodosz és a korban rendkívül jelentős Strassburg szellemében megreformálni. Ld. BORCHARDT 2003, 46.

⁸ SARNOWSKY 2001/A, 30–31., 66. – Címét ettől függetlenül 1475-ig viselte.

⁹ RIBI 2017, 201–202.

¹⁰ HUNYADI 2015, 108.; ARCH. 2016, 58. – A vránai perjelség birtoklására az ún. „zavaros idők” során ld. PÁLOSFALVI 2000, 45–98.

¹¹ AOM 364. fol. 3r (iii), AOM 367. fol. 3r (iii). Magán a generális káptalanon ugyanakkor 1454-ben senki nem képviselte a magyar rendtartományt, 1459-ben pedig csak a perjel és a perjelség külföldi származású *procuratorai* voltak jelen: Michael de Romagnie és Johannes de Stallingue. Ld. AOM 282. fol. 1r – 4r, 52r – 54v

¹² Megjegyzés: a Rodosz által kinevezett, általában Itáliában tartózkodó magyar perjelek címében sosem szerepelt a vránai jelző. Ld. AOM 376. fol. 116r–v: Giacomo de Soris, AOM 392. fol. 77v (lxxvii) – 78r (lxxviii): Carolo de Gesualdo, AOM 393. fol. 125r–v (cxxxiii): Andrea de Martinis.

¹³ AOM 382. fol. 2v (ii), AOM 385. fol. 7r–v (vii). Magán a generális káptalanon ugyanakkor 1475-ben – ahogy egyébként 1466-ban is (AOM 283. fol. 2r–4v) – Giacomo de Soris (*nominatur prior Ungarie*) és *procurator*, Marco de Liguana vettek részt (AOM 283. fol. 85r, 97r), 1478-ban pedig nem képviselte senki a magyar rendtartományt (AOM 283. fol. 156v – 158r).

¹⁴ ARCH. 2016, 59. 370. lj.

¹⁵ HUNYADI 2015, 109.

egyáltalán nem esik szó Magyarországról.¹⁶ Jellemző a rendi központ tényleges magyarországi súlyára az is, hogy 1466-ban a renden belüli német nyelv képviselői és Giacomo de Soris arról vitakoztak olasz nyelvű levelezésükben, hogy a magyar perjelség vajon az olasz vagy a német nyelv része-e: a névleges magyar perjel válaszában kifejezte, hogy mivel a központ (*il capo*) és a birtokok nagy része a Velence felségterületét képező Dalmáciában található, ezért inkább az olasz nyelvhez tartoznak.¹⁷ Magát a rendtartományt pedig – amelyről elenyészően kevés információ maradt fenn a johanniták Máltán őrzött központi levéltárában a korszakra vonatkozóan – hol az észak-itáliai, hol pedig a német és – az osztrák, morva és sziléziai területeket is tartalmazó¹⁸ – cseh perjelség mellé sorolták be a *Libri Bullarum* című regisztrumokban.¹⁹

1475 után tehát már teljesen különbözött a mindenkori magyar király által kinevezett, immár egyértelműen prelátussá emelt vránai perjel személye a johannita vezetés elképzeléseitől.²⁰ Ebben közrejátszott az is, hogy 1453 után Rodoszon gyakorlatilag állandó volt a háborús készültség,²¹ így kevésbé maradt energiájuk európai rendtartományaik ügyes-bajos dolgaival foglalkozni, ráadásul végeredményben a vránai perjelek is a közös ellenség, a törökök elleni védekezésen fáradoztak Magyarországon.

Mindez nyilvánvalóan nemcsak a vránai perjelségre, hanem a leggazdagabb magyarországi *preceptorium* életére is hatással volt. A legszembetűnőbb, hogy Fehérvárt a rendi befolyás csökkenésével megszűnt a parancsnokok öt vagy tízévenkénti váltakozása:²² a nagymester vagy a generális képtelen sem leváltani, sem egy másik, gazdagabb *preceptorium* élére helyezni nem tudta a fehérvári *preceptor*t. Az a tendencia érvényesült – amit egyébként ekkora már nagyjából Rodosz is magáévá tett –, hogy amennyiben valaki jól végezte *preceptor*i teendőit, akkor viszonylag önállóan, akár élete végéig is irányíthatta egy-egy rendház életét.²³ A kinevezés így minden bizonnyal az uralkodók kezébe került, a felemelkedésre pedig csak a perjelség egyéb magyarországi javainak megszerzésével vagy titulás címek elnyerésével volt érdemi lehetőség. Ahogy a következő életrajzokból is kiderül, a tanulmány mindkét főszereplője jó kapcsolatban állt Hunyadi Jánossal és Mátyással, akik minden bizonnyal elégedettek lehettek a fehérvári konvent működésével; utóbbit a korábbi szakirodalom egyenesen a Szent János-rend utolsó magyarországi pártfogójának minősítette.²⁴

¹⁶ AOM 387. fol. 3r (iii) – 6r (vi)

¹⁷ AOM 376. fol. 132r (cxxxii), 134r (cxxxiii)

¹⁸ AOM 401. fol. 171v (clxxi) – 172r (clxxii)

¹⁹ Korszakunkban a magyar rendtartományt 1459-ig leginkább a német nyelvterülethez kapcsolták (pl. AOM 365. fol. 106r (cxvi)), aztán hat évig Lombardia, Velence, Róma és Pisa mellett szerepelt (pl. AOM 376. fol. 98r (xcviii)), 1467 és 1471 között – valószínűleg nem függetlenül a fent említett levélváltástól – ismét *Alamania* és *Bohemia* mellé került (pl. AOM 377. fol. 131r (cxxxii)), majd korszakunk végéig megint visszatették Észak-Itáliához (pl. AOM 380. fol. 100r (c)).

²⁰ SARNOWSKY 2001/A, 686–687.; HUNYADI 2015, 103–104. – A nyugati kereszténység másik végpontján, Angliában is hasonló volt a helyzet: a perjel egyben báró, a királyi tanács tagja is volt, akinek személyét az uralkodó gyakorlatilag kijelölte. Ld. SARNOWSKY 1999, 85., 90.

²¹ BONNEAUD 2012, 94.

²² Mindez korábban is inkább csak nyomokban volt tapasztalható Fehérváron. Vö. SIRE 1996, 106.

²³ SARNOWSKY 2001/A, 111.

²⁴ REISZIG 1925, 182.

Gúti János és Simontornyai István életrajza ugyan része egy készülő, a fehérvári kereszties konvent valamennyi késő középkori tagját bemutató prozopográfiai adatbázisnak, ám személyük, és a hozzájuk kapcsolható adatok bősége kiemelkedővé teszi karrierjüket.²⁵ Olyan, a magyar kutatás számára jobbára ismeretlen személyekről van szó – a rend korábbi monográfusa, Reiszig Ede is alig írt pályájukról –, akiknek működése összekapcsolható a fehérvári kereszties konvent országos hatáskörű hiteleshelyi tevékenységének kezdeteivel, és elvezet egy eddig kevésbé ismert jogtörténeti fogalom feltárásához is.²⁶

Gúti János (1451–1468)

A 15. század közepén ténykedő *preceptor* származására nézve semmi bizonyosat nem tudunk, azt azonban mindenképpen elvetendő ötletnek tartom, miszerint a nádor, Gúti Ország Mihály öccse lett volna, aki özvegységre jutva lépett be a rendbe. Ennek Engel Pál genealógiája is ellentmond.²⁷ Valószínűbb, hogy valamelyik Gút nevű településről származott: Székesfehérvárhoz közel is találunk ilyet (Gútkeled nembeli Marcaltói és Amadé birtok 1462-ig), de Bereg és Szabolcs megyében is volt két-két azonos nevű nemesi falu.²⁸ A váradi kanonokok névsorában 1445-től feltűnik egy Gúti Péter, aki előbb *custos* (1449–1451), később *lector* (1452–1466) lett a székeskáptalanban, miközben Hunyadi János káplánja, kancelláriájának tagja és diplomatája is volt egyben. Kristóf Ilona – valószínűleg a földrajzi közelség okán – beregi származásúként azonosította.²⁹ Sokkal inkább tartom elképzelhetőnek, hogy János vele állt rokonságban, sőt, egy időben való felemelkedésük miatt akár testvérek is lehetnek. Mindezt megerősíti, hogy pályája elején Gúti Jánost többször is Hunyadi közelségében és katonai környezetében találjuk; utóbbi nemesi származást feltételez.

²⁵ Az életrajzok elkészítéséhez valamennyi hivatkozott oklevelet eredetiben vizsgáltam, de igyekeztem felgyűjteni a rendelkezésre álló kiadásokat is. A felhasznált forráskiadványok jegyzékét ld. Irodalomjegyzék, Források.

²⁶ Verbóci István Hármaskönyve szerint bizonyos magyarországi hiteleshelyek az eljárások tekintetében országos hatáskörrel bírtak: a budai, fehérvári és boszniai káptalan illetve a fehérvári kereszties konvent rendelkezett ezzel a jogosítvánnyal (TRIPARTITUM II. 21. 2. §). A közelmúlt kutatásai már felhívták a figyelmet az országos hatáskör eredetének és pontos mibenlétének tisztázatlan voltára, ám részletes elemzés mindeztidig sem valamely érintett intézményről, sem pedig a jogosítvány egészéről nem született: a korábbi vizsgálatok legfeljebb egy-egy példát említettek, amelyekkel igazolva látták a jog létezését. A fehérvári kereszties konvent hiteleshelyi jelentéseit vizsgálva megállapítható, hogy 1450-ig mindössze nagyon kivételes esetben hagyták el a kiküldöttek az ún. hiteleshelyi magterületet (Fejér, Somogy, Tolna, Veszprém, Zala megyék). A 15. század második felében ugyanakkor előbb Pest megye (pl. DL 14 519.), majd további, a magterülettel szomszédos megyék (pl. Baranya, Bács, Bodrog, Esztergom, Sopron, Vas) is szerepelnek a *relatiók*ban. Szimbolikus jelentőséggel bírt 1463-ban Németújvár iktatása Újlaki Miklós számára (BALASSA 361. sz.), hiszen ez volt az első igazán nagy értéket jelentő birtok, amely kapcsán a konvent országos hatáskörben járt el. 1451–1490 között összesen 93 eljárásról sikerült igazolnom, hogy a konvent a bővített jogkörben járt el, az érintett birtokok pedig 33 megyére terjedtek ki, ám ezek elemzése bőségesen meghaladja jelen írás kereteit.

²⁷ REISZIG 1928, 106. – A nádor János nevű öccse, aki tárnokmester is volt, 1457-ben meghalt. Vö. ENGEL 2001, Gútkeled nem 6. Farkas ága 2. tábla: Ország (gúti)

²⁸ ENGEL 2002, FJ 33.1., BRG 34.1., BRG 2.7., SZB 65.2., SZB 65.3.

²⁹ KRISTÓF 2014, 205–206.

Először 1451. április 17-én olvashatjuk nevét egy misszilis aláírójaként, ahol már fehérvári *preceptornak* és szávaszentdemeteri várnagyának címezi magát, aki azért nem tud a rend ügyében Sopronba látogatni, mert a vránai perjel délre rendelte a török ellen harcolni.³⁰ Várnagyi tisztségének ez az egyetlen említése,³¹ így valószínűsíthető, hogy a johanniták közé lépve meg kellett válnia tőle. Minden bizonnyal délvidéki érdekeltségei – és esetleg feltételezett rokona, Gúti Péter – révén került kapcsolatba Szentgyörgyi Székely Tamás vránai perjellel és Hunyadi Jánossal, így kaphatta meg a Hunyadi-birtok Szávaszentdemeter várnagyi címét, majd vehette át a fehérvári konvent vezetését a sikertelen reformok után. Mivel tizenhét évig ellátta feladatát, be kellett lépnie a rendbe, egy alkalommal *crucifer*ként is említik.³² Előélete miatt nagy valószínűséggel a rend *miles* státuszú tagja volt, a fehérváriak közül egyedüliként a 15. század második felében.³³

János parancsnoksága forrásokkal jól dokumentálható: tizenhét év alatt 65 alkalommal szerepel neve oklevelekben.³⁴ Helyre kellett állítania a fehérvári *preceptorium* tekintélyét, és meg kellett akadályoznia, hogy a vránai perjel, Szentgyörgyi Székely Tamás rátegye a kezét a konvent Tolna megyei birtokaira.³⁵ A perjelség elleni per zárásaként 1466 decemberében Tolna megyében nádori közgyűlést tartottak, ahol a *preceptor* és a konvent elmondta, hogy a kérdéses birtokok az övék, sosem tartoztak Vránához, és kérték, hogy ezt a megye nemessége igazolja, amit ők eskü alatt meg is tettek.³⁶ Erre egy kilenc hónappal korábbi, a két érsekhez és a veszprémi püspökhöz szóló pápai utasítás miatt nyílt lehetőség, melyben Gúti János panaszára II. Pál pápa parancsot adott a konvent jogtalanul elvett javainak visszaszerzésére.³⁷ Gyánt birtok különösen problémásnak bizonyult: az 1460-as években több alkalommal szembekerültek a keresztiesek a Simontornyán birtokos Garai családdal is.³⁸ Bár nincs rá adat, elképzelhető, hogy ebben a perfolyamban győzte meg a környékbeli Simontornyai István Gútit és támogatóit az alkalmasságáról, aminek köszönhetően az évtized végétől átvehette a parancsnokságot. Gúti János *preceptorsága* alatt tizenöt új tagja lett a konventnek, vagyis nagy hangsúlyt fektetett a toborzásra, amit a század közepi reformkísérlet alatti létszámcsökkenés erősen indokolt.³⁹

³⁰ SOPRON I/3: 374. sz.

³¹ ENGEL, ARCH. I. 423. Szávaszentdemeter ezután Brankovics György kezére került, majd 1462-ben a törökök kifosztották, így várnagyi működésének forrásai elveszhettek. Vö. GYETVAI 1987, 64.

³² DL 106 569.

³³ A lovagrendeknél ismert háromféle rendi státusz (*miles, presbiter, serviens*) bizonytalan magyarországi használatáról ld. RIBI 2017, 209. A korábbi időszakokkal szemben 1450 után a *presbiter* jelzőt már rendszeresen használják a fehérvári konvent hiteleshelyi kiadványaiban: Gútit kivéve mindenkiről kimutatható, hogy paptestvér volt.

³⁴ Közte 21 méltóságsorban: VESZPRÉM, PÓTKÖTET 233. sz., DF 283 593., DF 265 510., VESZPRÉM, PÓTKÖTET 235. sz., DL 105 334., DL 25 209., DL 14 817., DL 3641., DL 14 902., DL 14 947., DL 105 867., DL 44 842., SZENT-IVÁNYI 105. sz., DL 102 150., DL 45 723., BALLASSA 361–362. sz., DL 98 447., DF 275 728., DL 32 725., DF 266 120.

³⁵ DF 285 657., DL 106 534., KAPRINAI II. 434. sz., KAPRINAI II. 478. sz.

³⁶ DL 106 596.

³⁷ MREV III. CCC. sz.

³⁸ SIMONTORNYA 73. sz., SZÉKESFEHÉRVÁRI KONVENT 220. sz., DL 106 559., DL 106 564., DL 106 565., DL 106 566., DL 106 576., DL 106 614., SIMONTORNYA 84. sz., SIMONTORNYA 86. sz., SIMONTORNYA 83. sz., TOLNA 150. sz., DL 106 591., SIMONTORNYA 87. sz.

³⁹ Utóbbira ld. RIBI 2017, 207–208.

A korszak elején (1451–1453) figyelme nemcsak a fehérvári *preceptorium*, hanem a vránai perjelség néhány más magyarországi birtokára is kiterjedt, melynek Simontornyai István kapcsán még lesz jelentősége: bár elsőre nem jutott el a városba, de közvetetten két alkalommal is részt vett a soproni parancsnok kijelölésében, sőt egyszer még a távoli – eredetileg az esztergomi *preceptorium*hoz tartozó – Szirák elfoglalása ellen is tiltakozott.⁴⁰ Utoljára egy 1468. november 4-én kelt oklevél méltóságsorában olvashatjuk nevét,⁴¹ három nappal később már utóda, Simontornyai István íratott át oklevelet.⁴²

Simontornyai István (1459–1468–1490)

A konvent virágkora Simontornyai István parancsnokságához kapcsolódik: ekkor teljedett ki a hiteleshely országos hatásköre (20 új megye), és ekkor tartoztak a legtöbben a *preceptorium* kötelékébe (22 új tag, a teljes létszám legfeljebb 17 fő).⁴³ A későbbi parancsnok – mint már említettem – minden bizonnyal a Tolna megyei Simontornyáról származott.⁴⁴ Bár családjáról semmit nem tudunk,⁴⁵ figyelemre méltó, hogy a térségben a fehérvári kereszties konventnek számos birtoka terült el. Először mint *crucifert* és *custos* említik egy 1459. évi oklevélben.⁴⁶ Ezután 1461–1464 között *cantor* volt,⁴⁷ 1464-ben egy oklevélben egyúttal *custos*ként is említik.⁴⁸

Parancsnokként először 1468. november 7-én szerepelt, amikor átíratta Ország Mihály nádor 1466. évi oklevelét a tolnai birtokok védelmében.⁴⁹ Innentől kezdve 1490 őszéig összesen 80 esetben találkozunk nevével méltóságsorokban,⁵⁰ és további 57 alkalommal említik egyéb oklevelekben. Ezek legnagyobb arányban birtokperекről számolnak be, amelyekben a *preceptor*, mint al- vagy felperes, panaszos illetve tiltakozó jelent meg. A legjelentősebb ezek közül a Rozgonyiakkal folytatott per Tímár és Bodajk ügyében, illetve Fadd kapcsán a fehérvári káptalannal való konfliktus volt. A továbbiakban azokra az adatokra koncentrálok, melyek kiemelik Simontornyai biográfiáját a kissé sematikus prozopográfiából.

Az első ilyen tényező az a kiváltság, melyet 1470 végén kapott Mátyástól: ebben az uralkodó engedélyt adott a fehérvári keresztieseknek és István *preceptornak*, hogy kiválaszthassák a soproni Keresztelő Szent János egyház vezetőjét, egyszersmind felszólította az ispánt és a város kapitányát, hogy védjék meg a mondott intézményt.⁵¹ Gúti János kapcsán már láthattuk, hogy a korszakban egyedülként igazán jelentős fehérvári pa-

⁴⁰ SOPRON I/3. 374. sz., SOPRON I/3. 381. sz., DL 106 527.

⁴¹ DF 266 120.

⁴² DL 106 598.

⁴³ A konvent létszámának alakulására 1450-ig ld. RIBI 2017, 207. A kutatás szerint a 15. század első felében 12 fő körül mozgott a *preceptorium* kötelékébe tartozók száma, ez a tendencia a későbbiekben is megmaradt.

⁴⁴ A „de Symonthornya” megnevezés a következő oklevelekben szerepel: DL 88 473., DL 88 474., DL 106 606., DL 106 609., DF 277 979.

⁴⁵ Vö. SIMONTORNIA passim

⁴⁶ DL 65 320.

⁴⁷ DL 102 150., DL 45 723.

⁴⁸ DL 98 447.

⁴⁹ DL 106 598. – Reiszig még 1469-re tette parancsnokságának kezdetét: REISZIG 1928, 107.

⁵⁰ Első méltóságsor: 1469. február 16. (DL 88 473.), utolsó méltóságsor: 1490. szeptember 24. (BÁTORI 128–129. sz.)

⁵¹ DL 17 083., kiadását ld. Függelék, II.

rancsnok – akkor még a vránai perjel nevében – beleszóllhatott a soproni konvent mindennapjaiba; ezúttal ez uralkodói legitimációt kapott.⁵² A lépést minden bizonnyal teljesen szabálytalannak értékelték Rodoszról, de ez nem zavarta Simontornyai, hogy éljen jogával: 1471 márciusában egy fehérvári johannitát, Kopácsi Miklóst vezettek be a rend Sopron környéki birtokaiba,⁵³ 1478–1493 között pedig valószínűleg az az (I.) Albert állt a soproni ház élén, aki korábban Fehérvárot volt *crucifer*.⁵⁴ István később is törődött a rend soproni jószágaival, amit jól mutat 1487. évi tiltakozása egy Sopron megyei birtok kapcsán.⁵⁵ Bár csak a nyugat-magyarországi konvent esetében maradt fenn engedélyt adó királyi oklevél, Simontornyai hasonlóképpen kezelhette a rend többi északdunántúli házát is: Esztergomban 1473-tól (I.) Ambrus,⁵⁶ 1487-től (III.) György, Győrben pedig szintén 1487-től Keszői Simon személyében olyan helyi *preceptor* találunk, akik korábban a fehérvári konvent tagjai voltak.⁵⁷

István parancsnok tett pontot Arcsa birtok és „Fyr” prédiium ügyében rendre kiújuló per végére 1473–1474 folyamán,⁵⁸ majd nyolc évvel később maga adta el a birtokrészeket Henyei Tiburcz Tamásnak és Detrének, hogy *sanctuariumot* építsen saját egyháza számára.⁵⁹ A fehérvári Szent István egyházban lévő Szűz Mária és Antióchiai Szent Margit tiszteletére szentelt oltárnak alapítói egy 1483. évi, az oltár megerősítésének tárgyában kelt *supplicatio* szerint maga Simontornyai István *preceptor* és Ferenc kisdéri plébános voltak.⁶⁰ Az eredeti oklevél kézbevétele nélkül nem állapítható meg, de nem is zárható ki, hogy István és Ferenc rokonok lettek volna.

István parancsnoksága idején, 1482-ben kaptak a fehérvári keresztesek Szentkirályföldén élő népei vámmmentességet, illetve az uralkodó kivette őket a rendes bíróságok joghatósága alól.⁶¹ Reiszig Ede mindezt Mátyás király és Simontornyai személyes jó kapcsolatára vezette vissza, hozzátéve, hogy ennek köszönhetően István 1483-ban „választott és kinevezett olmtüzi *preceptor*” is lett.⁶² 1482–1485 folyamán hét alkalommal valóban szerepel egy szokatlan cím – kétféleképpen megfogalmazva – István neve mellett néhány oklevélben:

⁵² Megjegyzés: ekkor a vránai perjeli méltóság betöltetlen volt, a javakat Újlaki Miklós kezelte. Vö. ARCH. 2016, 59. 371. lj.

⁵³ DL 17 166.

⁵⁴ Albert első említése soproni *preceptor*ként: DF 265 159. – 1483-ban egy alkalommal egyszerre említették soproni parancsnokként és fehérvári *vicagerens*ként: DL 106 655.

⁵⁵ DL 19 253. – Ebben az ügyben együtt tiltakozott a fehérvári, a soproni, a győri és az esztergomi parancsnok. Hunyadi Zsolt már korábban felhívta a figyelmet, hogy amennyiben a rend fontos birtokainak bérbeadásáról volt szó, a johannita szokásjog szerint négy *preceptor* jelenlétére volt szükség a perjelség területéről. Ennek továbbélésére tudomásom szerint ez az oklevél az egyetlen magyarországi bizonyíték a késő középkorból. Vö. HUNYADI 2008, 148.

⁵⁶ DL 17 472.

⁵⁷ DL 19 253.

⁵⁸ DL 106 628., DL 106 629.

⁵⁹ DL 106 645.

⁶⁰ MREV III. CDXXVI. sz.

⁶¹ SZÉKESFEHÉRVÁRI KONVENT 272. sz.

⁶² REISZIG 1928, 107.

Dátum	Jelzet	Cím
1482.07.02. 1482.09.07.	DL 106 650. DL 106 653.	Stephanus, Dei et Apostolice Sedis gratia electus et pronuntiatus episcopus ecclesie Ebroniensis, preceptor
1483.06.27. 1483.07.02. 1483.07.04. 1484.08.21. 1485.05.30.	DL 45 959. DL 18 827. DL 18 826. DF 201 486. DF 201 489.	Stephanus, electus et pronuntiatus ecclesie Ebroniensis, preceptor

Ezek alapján világos,⁶³ hogy István nem egy újabb *preceptor*i címet kapott ebben az időszakban – Olmützben nem is működött johannita egyház –,⁶⁴ hanem választott és kihirdetett *episcopus ecclesie Ebroniensis* volt.⁶⁵ Valószínű, hogy Simontornyai István a Szentföldön lévő Hebron tituláris – korabeli elnevezéssel *in partibus infidelium* –⁶⁶ püspökségét kapta meg. A mértékadó Eubel-féle összeállítás 1475-ből egy Jacobus Monsane, 1500-ból pedig egy Joannes Caphurius nevű címzetes püspököt ismer – kinevezésük módjáról azonban nem tud –, tehát nincs akadály a fehérvári *preceptor* beillesztésének.⁶⁷ Arra, hogy esetleg valamely magyarországi püspök segédpüspöke lett volna, nem találtam utalást.⁶⁸ A későbbi kutatás feladata kideríteni, hogy miért jutalmazta meg a Szentszék – vagy más – Istvánt. Valószínűbb, hogy uralkodói vagy megyéspüspöki kinevezéssel van dolgunk, hiszen egy 1483 márciusából fennmaradt pápai oklevélben csak *preceptor*ként hivatkozik rá IV. Sixtus.⁶⁹ Magyarázatra szorul az *electus et pronuntiatus* jelző pontos értelme is ebben az esetben. Az *electus* szó ekkor már nyilvánvalóan nem kánoni választást fejez ki – egy címzetes püspök esetében amúgy is felmerülne, kik választhatták meg –, hanem a magyar uralkodó által kinevezett megyéspüspökök jelzője volt a 15–16. században, akik viselhették a püspöki jelvényeket, és elláthatták egy választott püspök feladatkörét, a pápa pedig már csak a *confirmatio* jogával élhetett.⁷⁰ Király által kinevezett segédpüspökről vagy tituláris püspökről ugyanakkor nem tud a kutatás.⁷¹ A *pronuntiatus* kifejezésre nem találtam analógiát a szakirodalomban, de amennyiben „felterjesztett”-ként fordítjuk, kifejezheti: a pápa nem erősítette meg István püspöksé-

⁶³ Megjegyzés: az említésekben nincs semmiféle szabályszerűség, hiszen négy alkalommal privilegium formában kiállított hiteleshelyi jelentés méltóságsorában, kétszer a nevében tett tiltakozásban, egyszer pedig *fassio* méltóságsorában szerepel így.

⁶⁴ JAN 2011, 79–98.

⁶⁵ Ekkoriban az olmützi püspöki címet Filipec (Pruisz) János váradi püspök viselte, ráadásul a település latin neve *Olmuc*. Ld. ARCH. 2016, 52.; HC II. 206.

⁶⁶ ERDŐ 2003, 314.

⁶⁷ HC II. 163.

⁶⁸ Vö. FEDELES 2010, 5–20., C. TÓTH 2017, *passim*

⁶⁹ DF 277 979.

⁷⁰ TUSOR 2016, 204–205.

⁷¹ Bár a 15. század elején János fia György pécsi segédpüspök az *electus Argensis*, vagyis argyasi tituláris püspöki címet viselte, de kinevezését valószínűleg a pécsi püspöktől nyerte. Ld. FEDELES 2010, 13. 64. lj.

gét.⁷²

Kérdéses még, hogy a többi oklevélben miért „csak” parancsnokként – és az egyébként korábban és később is szokványos *venerabilis et religiosus vir* címmel – említik Istvánt,⁷³ illetve 1485 tavasza után miért vált meg titulusától.⁷⁴ A johannita rend nem zárta ki, hogy tagjai püspöki címet viseljenek: már a Szentföldön, a Margathoz kötődő valeniai egyházmegye élén ténylegesen, majd a vereséget követően címzetes formában gyakran lovagrendi személy állt. 1303-ban VIII. Bonifác pápa szintén johannita szerzetest nevezett ki a kis-ázsiai Tarsus érseki székébe, ezen felül a rodoszi államban is olykor előfordult, hogy a főváros érseki címét (1373–1376 és 1447–1473 között) illetve valamely sziget – Kolossi, Kos vagy Nisyros – püspöki trónját egy-egy paptestvér foglalta el.⁷⁵ Ugyanakkor István kortársa, a rend nagymestere, Pierre d’Aubusson a római Szent Adorján egyház *dicanous cardinalis*a volt.⁷⁶ Közép-európai johannita püspökről is tud a kutatás: 1456-ban *Bohemia* perjelét, Jobst von Rosenberget boroszlói püspökké választották,⁷⁷ de korábbi feladatkörét is megtartotta 1468-ban bekövetkezett haláláig.⁷⁸ Hebroni johannita *in partibus* püspökről ugyanakkor nem tud a történetírás; ott Konrad Eubel szerint többnyire domonkos vagy ferences szerzetesek töltötték be a tisztséget.

Bár kétséges, hogy Simontornyai István felszentelt püspök volt, de a címből arra következtethetünk, hogy papi személy lehetett, jöllehet a szakirodalom hagyományos megállapításai szerint a *preceptor*i tisztséget csak *miles* státuszú rendtag tölthette be. Utóbbit támasztja alá, hogy Konstantinápoly eleste után a nagymester körlevelében kérte az európai perjeleket, hogy meghatározott számú *preceptor*t válasszanak ki, és küldjék őket Rodosz megvédésére; Jean de Lastic nyilvánvalóan tapasztalt harcosokra számított. Székely Tamás vránai perjelnek két személyt kellett volna kijelölnie, de jellemző, hogy a regisztrumba azt is bejegyezték, hogy az üzenetet Velencén keresztül továbbították Magyarországra, mert nem akadt a szigeten olyan személy, aki vállalta volna az utat.⁷⁹ Ezzel szemben Közép-Európában nem volt ritka, hogy *miles* hiányában paptestvér töltötte be a posztot.⁸⁰

⁷² Köszönöm C. Tóth Norbert észrevételeit a bekezdésben taglalt egyházi fogalmak tisztázásával kapcsolatban!

⁷³ A fent említett okleveleken kívül 1482 júliusa és 1485 májusa között további 19 oklevélben találkozunk Simontornyai István nevével, ahol nem említik püspöki címét: ezek közül 11 méltóságsor, 6 birtokügy, 2 pedig a pápai udvarhoz kötődő jogi dokumentum.

⁷⁴ A helyzetet tovább bonyolítja, hogy szerencsétlen módon pont az 1483–1486 közötti évekből nem maradt fenn rodoszi regisztrumkötet. Ld. INVENTORY 75. A kötetek már a 17. században is hiányoztak, amikor *ex libris* készült a *Libri Bullarum* sorozatról: AOM 625. fol. 16r

⁷⁵ HIESTAND 1997, 143–161.

⁷⁶ AOM 390. fol. 100r (c)

⁷⁷ Ugyanakkor johannita segédpüspököt a késő középkorban nem talált a német történetírás a Német-római Birodalom területére vonatkozóan, holott az 1448–1618 között ismert 390 németországi segédpüspökből 210 valamely szerzetesrend tagja volt. Ld. BRODKORB 1997, 99.

⁷⁸ AOM 625. fol. 10v, SARNOWSKY 2001/A, 686. 39. l.j.

⁷⁹ AOM 364. fol. 5v (v) – fol. 6v (vi) – „Nota, quod in istis duabus litteris directis prioribus Boemie et Ungarie non sunt nominatus aliquis frater propter magnam distantiam, sed littere fuerunt misse ad manus dicti Nicolai Troni et Petri Barozi Venetias, qui illas ad dictos priores destinaret.”

⁸⁰ LUTTRELL 1995, 22. – Még a nyugat-európai Francia Pcrjelségben is a parancsnokok 64%-a pap volt egy 1373. évi vizitáció szerint. Ld. SARNOWSKY 2001/B, 8.

Végezetül még egy mozzanatot szeretnék kiemelni Simontornyai István életéből. 1485. január 3-án Fehérvár város tanácsa előtt a fontosabb helyi egyházi intézmények megegyeztek a borbehozatalról, mely egyezség egyébként a városrészek jogi különállásának is fontos bizonyítéka.⁸¹ Ekkor a koronázó templom káptalanának prépostján és a falakon kívüli Szent Miklós társaskáptalan vezetőjén kívül a keresztes *preceptor* is a szerződő felek között találjuk, aki így minden bizonnyal székvárosában is komoly súllyal tudott fellépni konventje érdekében.⁸²

Simontornyai nevével utoljára 1490. szeptember 24-én találkozunk egy méltóságsorban.⁸³ Két hónappal később, november 17-én Habsburg Miksa római király elfoglalta Székesfehérvárt. Amikor 1491 júliusában Bátor István és Kinizsi Pál visszafoglalta a várost,⁸⁴ és újraindult a keresztes konvent hiteleshelyi tevékenysége, már Rózsás László – a korábbi *cantort* – találjuk a méltóságsorok élén mint *vicepreceptor*.⁸⁵ Mindez arra enged következtetni, hogy Simontornyai a bő féléves német megszállás időszakában elhunyt, vagy ismeretlen helyre távozott. Előbbi történhetett a város kétnapos ostroma során, bár sem a szakirodalom, sem Miksa flamand nyelvű naplója, sem az ismert elbeszélő és okleveles források nem említik, hogy a johanniták – akik kutatásaim szerint ekkoriban már kizárólag papi személyek voltak – részt vettek volna a védelemben.⁸⁶ A konvent létszámában sem történik ekkoriban olyan változás, ami több rendtag elhalálkozására engedne következtetni. A város és a királysírok kifosztása közismert tény, bár Reiszig Ede egy forrással alá nem támasztott megjegyzése szerint a német király táborában tartózkodó Beriszló Bertalan vránai perjel szót emelhetett a konvent védelmében.⁸⁷ Ezt kérdésessé teheti, hogy Simontornyai István néhány hónappal korábban pont a perjel tolnai birtokfoglalásai ellen tiltakozott Beatrix özvegy királyné előtt, tehát éppenséggel Bertalan érdekében állhatott a fehérvári johanniták térvesztése.⁸⁸ A *preceptor* nevének eltűnésével kapcsolatban a természetes halál sem zárható ki, hiszen ekkor már nem lehetett fiatal; 31 éve volt a konvent tagja.⁸⁹

*

Fentebb a fehérvári konvent két jelentős személyének pályáját ismerhettük meg. A vázolt életutak legfőbb tanulsága, hogy a 15. század második felében hogyan lehetett sikeresen működtetni egy olyan, elvben központosított szerzetesrendi egyházat, ahol a kor-

⁸¹ Ezek szerint létezett egy „polgári Fehérvár” és több „egyházi Fehérvár” is a középkorban. Ld. SZÉKESFEHÉRVÁR 2016, 167.

⁸² KÁROLY 1898, 621–623.

⁸³ DL 71 026.

⁸⁴ JUHÁSZ 1936, 1–12.

⁸⁵ BÁTORI 132. sz.

⁸⁶ E. KOVÁCS 1995, 35–49.; KÁPOLNAI 1885, 156–164.; GÓMÓRY 1891, 274–277.; BONFINI 5/1: 35–65.; TUBERO III. 7., FIRNHABER 1849, 375–551.

⁸⁷ REISZIG 1928, 108.

⁸⁸ 1475-ben ugyan Beriszló Bertalan vránai perjel kénytelen volt visszaadni Fadd, Gyánt és Varasd birtokait a fehérvári kereszteseknek (DL 106 632.), de 1490 nyarán – talán kihasználva a Mátyás király halála körüli zavaros helyzetet – újra rátette a kezét ezekre a birtokokra, melyről maga Simontornyai tiltakozott Beatrix királyné előtt (DL 106 667.).

⁸⁹ A johannitáknál elvileg 25 évesen juthatott valaki először tisztséghez, tehát Istvánnak – aki 1459-ben már *custos* volt – legalább 56 évesnek kellett lennie 1490-ben. Vö. SARNOWSKY 2001/A, 212.

szakra jellemző módon az előjárót immár az uralkodó nevezte ki. A fehérvári johannita konventnek szerencséje volt, hogy Gúti János és Simontornyai István személyében olyan *preceptor*okat kapott, akik igyekeztek a legtöbbet kihozni a rendelkezésre álló lehetőségekből.

Eredményeiket összegezve kijelenthető, hogy mindketten törekedtek – ez nyilván személyes jólétük szempontjából is fontos volt – a konvent birtokainak védelmére és az idegen kézre került jószágok visszaszerzésére. Ezeket minden bizonnyal jól is igazgatták, vagy jól választották ki segítőiket, aminek látványos bizonyítéka a konvent létszám-beli gyarapodása: míg 1451-ben alig öten éltek a rendházban, addig az 1470-es évektől három évtizeden keresztül legalább tízen voltak, de gyakorta – különösen Simontornyai parancsnokságának második felében – elérték a tizenkettőt is. A legtöbbben, tizenheten, 1476-ban éltek a fehérvári *preceptorium* kötelékében. Minden bizonnyal a stabil anyagi helyzet és a magas létszám is hozzájárult ahhoz, hogy a konvent megbecsültsége nőjön, aminek egyik jele lehet, hogy országos hatáskörű hiteleshellyé vált az eljárások tekintetében: ennek nyomai 1450 után mutathatók ki először, különösen intenzívvé pedig az 1470-es évektől, tehát Simontornyai István parancsnoksága idején lett a gyakorlat, ami szintén a bevételek növekedését eredményezte.⁹⁰

A két parancsnok észak-dunántúli johannita egyházakat egyesítő törekvése is tartósan bizonyult: 1490 után is bőven vannak nyomai, hogy a fehérvári konvent függésben tartotta az esztergomi, győri és soproni házakat, olykor annak *preceptorát* küldve ki hiteleshelyi eljárásokhoz mint *socius noster conventualis*.⁹¹ Sőt 1551-ben, vagyis nyolc évvel Fehérvár eleste és az egyház *de facto* megszűnése után az utolsó *preceptor*, Dalmadi Sebestyén még mindig tiltakozott Pozsonyban a fehérvári, esztergomi, győri és soproni konventek és birtokaik elfoglalása ellen, vagyis tartósan kifejezte igényét valamennyi észak-dunántúli johannita *preceptorium* iránt.⁹²

⁹⁰ Ezt jól illusztrálja, hogy 1474-től kezdve szinte minden évből tudunk olyan jelentésről, amely országos hatáskörben folytatott eljárás eredményeképpen állítottak ki.

⁹¹ A módszer nagyon hasonlít a káptalanoknál tapasztalható prépost–kisprépost viszonyhoz, így a továbbiakban az alárendelt parancsnokokat „kispreceptornak” nevezhetjük. Példák: Esztergom – DL 20 246., DL 19 577., DF 226 939. Győr – DF 265 192., DL 19 623., DL 19 798., DL 70 067. Sopron – DL 18 203., DF 265 159., DL 100 988., DL 22 542.

⁹² ETE 611. sz.

— Függelék

I.

1453. május 13., Rodosz
AOM 364. fol. 162r-v (clviii)

A nagymester emlékezetül adja, hogy Michele de Castellacio, a magyar és a bohémiai perjelség korábbi vizitátora elszámolt 1448 és 1450 közötti bevételeiről és kiadásairól.

Universis et singulis, presentibus et futuris nos, frater Johannes de Lasticorum⁹³ et nos, conventus Rodhi domus eiusdem notum facimus religiosum in Christo nobis carissimum fratrem, Michahalem de Castellacio, nostre urbis Rodhi iudicem apellationem alias per nos missum visitatorem, correctorem et reformatorem prioratuum nostrorum Boemie et Ungarie coram nostro locumtenente cum presidentibus et procuratoribus et aliis fratribus ad hec deputatis fecisse bonum et legale computum de omnibus pecuniis per eum in dicta visitatione habitis et receptis in premissis duobus prioratibus, nomine ac vice ipsius communis thesauri in modum, qui sequitur videlicet: Primo namque recepit pro responsione prioratus nostri Bohemie [...] in mense Octobris millesimi CCCC^{mi} XL^{mi} octavi ducatos centum undecim, item pro annata dicti prioratus Bohemie ducatos ducentos quinquaginta, item pro responsione anni millesimi CCCC^{mi} XL^{mi} noni dicti prioratus ducatos centum tredecim, item pro annata dicti prioratus ducatos octuaginta quinque, item a preceptore de Vratislavia et receptore thesauri pro responsione et annata ducatos centum decem et septem, item a dicto receptore ducatos nonaginta quinque, qui ducati sunt omnes Ungari, ut nobis de premissis omnibus notum fuit per duo computa nobis missa, per duo capitula provincialia dicti prioratus inclusa in litteris ipsorum sigillatis sigillo prioratus predicti. Item recepit a venerabile in Christo nobis precarissimo fratre Thoma Zachel dicti prioratus nostri Ungarie priore⁹⁴ pro responsione, pro responsione totius prioratus anni millesimi CCCC^{mi} XL^{mi} noni ducatos trecentos, item recepit a preceptore in Strigonia in Ungaria pro subventionem ducatos quindecim, item a locumtenente venerabilis prioris Bohemie pro fratre Volcando ducatos decem, item ex despolia quondam fratris Nicolai de Ungaria ducatos novem cum dimidio, item a preceptore de Alba Regali in una biblia ducatos quinquaginta, item a procuratore Sancti Petri in <prioratu> Bohemie pro responsione anni millesimi CCCC^{mi} XL^{mi} noni ducatos triginta duos, item a receptore Wienne in Osterlich in suo reditu Venetiis ducatos centum et duos, qui ducati omnes sunt Ungari. Item quos, dictus visitator recepit ante suum discessum ex Rodho per manus thesaurarii in mense Aprilis anni millesimi CCCC^{mi} XL^{mi} octavi ducatos centum quinquaginta, item quos quondam frater Jacobus de Aceplo sibi dari fecit in Florentia per manus Nicolai Capponi ducatos centum quinquaginta, que summe sibi collecte faciunt ducatos mille ducentos nonaginta novem cum dimidio Ungarie, qui faciunt ducatos mille ducentos septuaginta septem Venetos, quibus trecentis ducatis Venetis additis constituitur summa ducatorum mille quingentorum septuaginta septem Venetorum. Ex quibus exposuit dictus frater Michahel pro expeditionibus scripturarum in curia in Ungaria et Bohemia cum artibus exemiis factis ducatos centum quinquaginta duos cum dimidio Venetos, et pro expensis

⁹³ Jean de Lastic, johannita nagymester (1437–1454)

⁹⁴ Szentgyörgyi Székely Tamás, vránai perjel (1450–1453–1462)

suis factis in viagio Ungarie et Bohemie pro annis duobus et mensibus tribus et diebus viginti uno ad rationem ducatorum ibidem currentium duorum pro qualibet die ducatos mille sexcentos octuaginta sex Rodhi, que faciunt ducatos milles trecentos quadraginta novem Venetos, que expense faciunt ducatorum summam mille quingentorum unius cum dimidio. Restat ergo debitor communi nostro thesauro dictus frater Michahel in summa ducatorum septuaginta trium cum dimidio Venetorum, de quibus quidem pecuniis habitis, ut premittitur, et computatis et calculatis, ut superius late describitur, salvis et reservatis dictis ducatis septuaginta tribus cum dimidio Venetis, prefatum fratrem Michahelem omnibus melioribus via, modo et forma, quibus melius fieri possumus et debemus, quictamus, liberamus et absolvimus per inperpetuum mandantes et precipientes universis et singulis dicte domus nostre fratribus quacumque auctoritate, dignitate et officio fungentibus, presentibus et futuris sub virtute sancte obediencie, ne contra hanc nostram quietationem liberam et absolutionem quomodolibet facere vel venire presumant, quin immo iuxta euis mentem et seriem studeant inviolabiliter observare. In cuius rei testimonium bulla nostra communis plumbea presentibus est appensa. Datum Rodhi, in nostro conventu, die XII mensis Maii, anno ab incarnato Christo Iesu, domino nostro millesimo CCCC^{mo} LIII.

II.

1470. november 24., Buda

DL 17 083.

I. Mátyás király engedélyezi a fehérvári kereszties konvent és preceptora, István számára, hogy a soproni Keresztelő Szent János jobannita egyház élére egy alkalmas kereszttest állítson, illetve meghagyja a megye és a város vezetőinek, hogy a választandó személyt egyházának birtokaival és javaival együtt védjék meg.

Nos Mathias, Dei gratia rex Hungarie, Bohemie etc. memorie commendamus tenere presencium significantes, quibus expedit universis, quod nos tum ad humilimam supplicationem fidelium nostrorum, venerabilis Stephani preceptoris et conventus cruciferorum ecclesie beati regis Stephani de Alba per eos nobis propterea factam, tum etenim, ut ecclesia eorundem cruciferorum in honore beati Johannis Baptiste extra muros civitatis nostre Soproniensis fundata, cuius bona et possessiones per nonnullos divagos cruciferos dissipata esse perhibentur, maiorem in bonis et possessionibus suis non suscipiat dissipationem, eidem Stephano preceptori et conventui dicte ecclesie de Alba duximus annuendum et concedendum, ut ipsi idoneum cruciferum, qui bona et possessiones ipsius ecclesie de Sopronio tueatur et non dissipet, quin immo dissipata posse suo recuperet, ad eandem ecclesiam eligere et locare valeant atque possint, immo annuimus et concedimus presencium per vigorem, quocirca vobis fidelibus nostris, comitibus vel vicecomitibus et iudicibus nobilium comitatus, necnon capitaneis civitatis nostre Soproniensis, presentibus et futuris harum serie firmiter mandamus, quatenus a modo deinceps illum cruciferum, quem scilicet dictus Stephanus preceptor et conventus prefate ecclesie de Alba ad eandem ecclesiam Soproniensem elegerint, simulcum universis iuribus ac bonis et possessionibus ipsius ecclesie iustis, ut prefertur, et legitimis contra quoslibet illegittimos impetitores protegere, tueri et defensare ac indempniter manutenere debeatis nostre maiestatis in persona et auctoritate presentibus vobis in hac parte attributa et iustitia mediante. Secus non facturi presentibus perlectis exhibenti restituti. Datum Bude, sabbato proximo ante festum beate Katherine virginis

et martiris, anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo, regni nostri anno tredecimo, coronationis vero septimo.

A szöveg felett jobbra: „de commissione domini regis”
Eredeti, papír. A szöveg alatt papírfelezetes pecsét.

III.

1474. április 24., Rodosz

AOM 382. fol. 149v – 150v (cxli – cl)

A nagymester emlékeztetül adja, hogy mivel a magyar és a bohémiai perjelség perjelei, preceptorai és testvérei nem fizetnek hozzájárulást Rodosz megerősítésére a török veszély idején, ezért kinevezi Paulus de Bona lastovói preceptort a térség procuratorává, illetve megbízza, hogy kérjen segítséget Mátyás magyar, cseh, dalmát és horvát királytól valamint a mondott országok egyházi és világi uraitól.

Noverint universi et singuli, tam presentes etc. nostras huiusmodi litteras procurationis visuri, audituri et lecturi, quod nos, frater Baptista de Ursinus⁹⁵ etc. et conventus Rhodi domus eiusdem multi iam anni aguntur, quibus Turcorum vires in nos et nostra loca in oriente sita omni conatu irruunt, insulas quoque nostras et eorum incolas devastarunt et depredarunt, assiduo quoque ausu nephandissimo in urbis Rhodie cladem et castellorum demolitionem intendunt, terra marique nos infestant et opprimunt, quibus quidem conatibus resistere cupientes non parvas profecto impensas hactenus fecimus in edificatione et erectione murorum, turrium, vallorum, fossarum et munimentorum Rhodie urbis, castellorumque ipsorum, agimus quoque in dies parantes nos, fratres et vassallos nostros atque munientes adversus tam perfidi hostis dementiam, propter que magna pecuniarum vis exponitur atque effunditur, nec his impensis supplere quovismodo possumus, nisi iura communis thesauri exsolvantur, que ad hoc imposita per capitulum generale et capitula generalia et specialiter deputata censentur, videlicet dimidia annata, id est pars dimidia fructuum et reddituum beneficiorum et preceptoriarum ordinis nostri. Quilibet igitur eius ordinis religiosus obedientie filius vereque religionis Christiane cultor niti debet ea exsolvere, quibus specialiter est obnoxius, nec renuere, debet votum sue professionis adimplere, aut matri sue, religioni nostre auxiliari et favere, ne in tanto discrimine posita succumbat, quod Deus preservat. Cum itaque, sicuti accepimus, a multo tempore retroacto, quod dolenter referimus, venerabiles priores, preceptores et fratres prioratum nostrorum Hungarie et Bohemie iura dicti thesauri minime solverunt, nec id, ad quod obligantur, exsolverint, ne de negligentie culpa redargui notarique possimus his rebus, per opportuna remedia consulere decernimus confidenter, itaque de fide, probitate curaque et diligentia religiosi fratris, Pauli de Bona preceptoris Auguste dicti prioratus Hungarie,⁹⁶ eapropter eundem fratrem Paulum presentem et onus huiusmodi procurationis in se sponte et obedienter suscipientem serie presentium invicem maturo et deliberatio consilio de nostra certa scientia et omni meliori via, modo, iure et forma, quo melius et validius facere

⁹⁵ Giovanni Battista Orsini, a johannita rend nagymestere (1467–1476)

⁹⁶ Ma: Lastovo, Horvátország. A Raguza mellett lévő szigeten működött a 15. század második felében a johannita rend utolsó olyan *preceptoriuma*, mely hagyományosan a magyar rendtartományhoz tartozott, mégis érvényesülhettek Rodosz szándékai. Paulus de Bona 1458-ban nagymesteri kinevezéssel lett az intézmény *preceptora*: AOM 367. fol. 234r (ccxxxv)

possumus et debemus, facimus, creamus, constituimus et sollenniter ordinamus nostrum nostreque religionis et communis thesauri oratorem, procuratorem, actorem, factorem, syndicum, yconomum et nuntium nostrum specialem et generalem, ita quod specialitas generalitati non deroget vel econtra, in dictis prioratibus nostris Hungarie et Bohemie ac preceptoris et domibus eiusdem, videlicet specialiter et expresse nomine nostro dicteque religionis ad exponendum, dicendum et proponendum predictis venerabilibus prioribus, preceptoribus et fratribus dictorum prioratum tam coniunctim, quam divisim, et cuilibet eorundem pericula et discrimina, quibus versamur, et expensas, quas facimus ratione belli Turcensis, et ad hoc agendum, deprecandum, requirendum, si necesse fuerit, prefatos venerabiles priores ad tenendum et celebrandum capitula et assembleas provinciales, et si renuerint aut non potuerint aliis prepediti negotiis, idem noster procurator dictas assembleas convocet et celebret, item ad petendum, exigendum, postulandum, recuperandum, recipiendum huiusmodi et tenendum omnia et singula iura debita et debenda per prefatos venerabiles priores, preceptores et fratres eidem thesauro, ita quod dictus prior Bohemie adimpleat obligationem, que nomine suo facta est Rhodi, quando fuit provisus, et pecunias mittat Venetias secundum dictam obligationem, item ad compellendum, exortandum et constringendum in vim obedientie prefatos preceptores et fratres et quemlibet eorundem ad solvendum iura dicti thesauri et subveniendum religioni nostre in tanta necessitate constitute, et ad dicta iura ab ipsis et quolibet eorum, ut dicta est, petendum et recipiendum ac de receptis faciendum voluntatem et ordinationem venerabilium magni preceptoris et procuratorum communis thesauri, item de receptis dumtaxat quitandum, liberandum et absolvendum atque quitantias perpetuo valituras faciendum, item si aliqui preceptor et fratres contempserint solvere dicta iura, quod non credimus, ad procedendum contra eos per viam privationis ab eorum preceptoris et domibus, et ad ipsas benesolventibus fratribus ordinis nostri dandum et concedendum cum auxilio, presidio et favore dictorum venerabilium priorum et utriusque ipsorum, item pro predictis exequendum, explicandum et adimplendum coram serenissimo ac illustrissimo principe et potentissimo domino, domino Mathia, Hungarie, Bohemie, Dalmatie et Croatiae rege ceterisque principibus et dominis dictorum regnorum, tam ecclesiasticis quam secularibus comparendum et nostra pericula narrandum favoremque et auxilium postulandum, ut predicta adimpleant, pariformiter presidium, gratias, dona et subsidia a sua maiestate et eorum dominationibus petendum, postulandum et supplicandum pro defensione nostre urbis Rhodi et locorum nostrorum, et talia dona, gratias et subsidia recipiendum et de receptis confessiones et apoce faciendum, et de his faciendum voluntatem et ordinationem dictorum administratorum communis thesauri, et generaliter omnia alia et singula in premissis necessaria faciendum, que nosmetipsi facere possemus, si personaliter interessemus etiam si talia essent, in quibus requiratur magis speciale mandatum, dantur et concedentur dicto nostro procuratori et oratori in premissis, et circa premissa plenam auctoritatem, facultatem pariter et totaliter vices nostras, promittentes habere ratum, gratum et firmum, quidquid in predictis per eum actum procuratumve fuerit sub ipoteca et obligatione omnium bonorum nostrorum mobilium et immobilium, presentium et futurorum hic et ubique existentium pro fidei observacione premissorum. In cuius rei testimonium bulla nostra communis plumbea presentibus est appensa. Datum Rhodi in nostro conventu, die XXVII Aprilis, M iiii^c lxxiiii.

Felhasznált források és szakirodalom

FORRÁSOK

- AOM Archives of the Order of Malta. National Library of Malta (Valletta, Málta)
- BALASSA Borsa Iván: *A Balassa család levéltára 1193–1526.* (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 18.) Budapest 1990.
- BÁTORI *Documenta ad historiam familiae Batori de Ecsed spectantia I. Diplomata 1393–1540.* Közzéteszi Horváth Richárd–Neumann Tibor–C. Tóth Norbert. Szerk. C. Tóth Norbert. (A nyíregyházi Jósza András Múzeum Kiadványai 67.) Nyíregyháza 2011.
- BONFINI Antonio Bonfini: *A magyar történelem tízedei.* Ford. Kulcsár Péter. Budapest 1995.
- DF Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény
- DL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár
- ETE *Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából.* V. kötet. Szerk. Karácsonyi János – Kollányi Ferenc – Lukcsics József. Budapest 1912.
- FIRNHABER 1849 Beiträge zur Geschichte Ungerns unter der Regierung der Könige Wladislaus II. und Ludwig II. 1490–1526. Grösstentheils nach Originaldocumenten des kaiserlich-österreichischen Haus- und Staats-Archives. I. 1490–1492. Mitgetheilt von Friedrich Firnhaber. In: *Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen* 3 (1849) 375–551.
- GÖMÖRY 1891 Gömör Gusztáv: Miksa római császár naplójából, Magyarország elleni hadjárata alatt; 1490. *Haditörténelmi Közlemények* 4 (1891) 274–277.
- KÁPOLNAI 1885 Kápolnai P. István: I. Miksa császárnak Bécs és Székesfehérvár elfoglalására vonatkozó 1490-ik évi jegyzései. *Századok* 19 (1885) 156–164.
- KAPRINAI Stephanus Kaprinai: *Hungaria Diplomatica Temporibus Mathiae Regis Hungariae I–II.* Bécs 1767–1771.
- MREV Fraknoi Vilmos – Lukcsics József: *Monumenta Romana Episcopatus Vespriemiensis. A veszprémi püspökség római oklevéltára I–IV.* Budapest 1896–1907.
- SIMONTORNYA C. Tóth Norbert: Oklevelek Simontornya középkori történetéhez (1264–1543). *Levéltári Közlemények* 71 (2000) 93–127.
- SOPRON Házi Jenő: *Sopron szabad királyi város története I–II.* Sopron 1921–1943.

- SZÉKESFEHÉRVÁRI KONVENT Érszegi Géza: Fejér megyére vonatkozó oklevelek a székesfehérvári konvent magán levéltárában, 1193–1542. In: *Fejér megyei történeti évkönyv* 5. Szerk. Farkas Gábor. Székesfehérvár 1971.
- SZENT-IVÁNYI Mályusz Elemér – Borsa Iván: *A Szent-Iványi család levéltára 1230–1525*. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 14.) Budapest 1988.
- TOLNA Szakály Ferenc: *Ami Tolna vármegye középkori okleveleiből megmaradt 1314–1525*. Szekszárd 1998.
- TRIPARTITUM Werbőczy István: *Tripartitum. A dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának hármaskönyve*. Budapest 1990.
- TUBERO Ludovicus Tubero: *Kortörténeti fejegyzések (Magyarország)*. Szerk. Blazovich László, Sz. Galántai Erzsébet. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 4.) Szeged 1994.
- VESZPRÉM, PÓTKÖTET Érszegi Géza – Solymosi László – Hermann István: *Veszprém város okmánytára. Supplementum ad monumenta civitatis Vespriensis*. Veszprém 2010.
- SZAKIRODALOM
- ARCH. 2016 C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók*. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak) Budapest 2016.
- BONNEAUD 2012 Pierre Bonneaud: Negotiation and warfare: The Hospitallers of Rhodes around and after the Fall of Constantinople (1426–1480). *Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historica. Yearbook for the Study of the Military Orders* 17 (2012) 81–103.
- BORCHARDT 2003 Karl Borchardt: Wirtschaft und Ordensreform im späten Mittelalter: Das Beispiel der Johanniter in Straßburg (mit Ausblick auf Breslau). In: *Die Ritterorden in der europäischen Wirtschaft des Mittelalters*. Szerk. Roman Czaja – Jürgen Sarnowsky. (Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historica XII.) Torun 2003.
- BRODKORB 1997 Clemens Brodkorb: Die Weihbischöfe im Heiligen Römischen Reich. 1448–1648. *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte* 92 (1997) 72–102.
- C. TÓTH 2017 C. Tóth Norbert: *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig*. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 27.) Győr 2017.
- E. KOVÁCS 1995 E. Kovács Péter: Miksa magyarországi hadjárata. *Történelmi Szemle* 37 (1995) 35–49.
- ENGEL 1997 Engel Pál: 14. századi magyar vonatkozású iratok a johannita lovagrend máltai levéltárában. *Történelmi Szemle* 39 (1997) 111–118.

- ENGEL 2001 Engel Pál: *Középkori magyar genealógia*. CD-ROM. Budapest 2001.
- ENGEL 2002 Engel Pál: *Magyarország a középkor végén. Digitális térkép*. CD-ROM. Térinformatika: Kollányi László, Sallay Ágnes. Budapest 2002.
- ENGEL, ARCH. Engel Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. I–II. (Historia Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) Budapest 1996.
- ERDŐ 2003. Erdő Péter: *Egyházjog*. Budapest 2003.
- FEDELES 2010 Fedeles Tamás: Középkori pécsi segédpüspökök. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 22 (2010/1-2) 5–20.
- GYETVAI 1987 Gyetvai Péter: *Egyházi szervezés főleg az egykori déli magyar területeken és a bácskai Tisza mentén*. München 1987.
- HC *Hierarchia Catholica Medii Aevi. sive Summorum Pontificum, S. R. E. Cardinalium, Ecclesiarum Antistitum Series*. Tomus. II. Szerk. Conrad Eubel. Münster 1914.
- HIESTAND 1997 Rudolf Hiestand: Templer- und Johanniterbistümer und –bischofe im Heiligen Land. In: *Ritterorden und Kirche im Mittelalter*. Szerk. Zenon Hubert Nowak. (Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historica IX.) Torun 1997.
- HUNYADI 2008 Hunyadi Zsolt: Estate management of the Hospitallers in the medieval Kingdom of Hungary (13th–14th centuries). In: *The Military Orders: On Land and Sea*. Szerk. Judith Upton-Ward. Aldershot 2008.
- HUNYADI 2010 Hunyadi Zsolt: *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary c. 1150–1387*. Budapest 2010.
- HUNYADI 2015 Hunyadi Zsolt: Entering the Hospital. A Way to the Elite in the Fifteenth Century? In: *Élites et ordres militaire au Moyen Age*. Szerk. Philippe Josserand – Luis F. Oliveira – Damien Carraz. Madrid 2015.
- INVENTORY *Inventary of the Order of Malta Microfilmed by HMML*. Volume 1: AOM Sections 1–14. Szerk. Theresa Vann – Daniel K. Gullo. Collegeville 2015.
- JAN 2011 Libor Jan: Die Entwicklung des böhmischen Priorats der Johanniter. In: *Die geistlichen Ritterorden in Mitteleuropa: Mittelalter*. Szerk. Karl Borchartd – Libor Jan. Brno 2011.
- JUHÁSZ 1936 Juhász József: Német világ Fehérvárott. Városunk I. Miksa római király birtokában (1490. nov. 17 – 1491. júl. 26.). *Székesfehérvári Szemle* 1–2 (1936) 1–12.
- KÁROLY 1896–1904 Károly János: *Fejér vármegye története I–V*. Székesfehérvár 1896–1904.

- KRISTÓF 2014 Kristóf Ilona: *Egyházi középrteg a késő középkori Váradon (1440–1526)*. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 4.) Pécs 2014.
- LUTTRELL 1995 Anthony Luttrell: The Hospitaller Province of Alemania to 1428. In: *Ritterorden und Religion: politische, soziale und wirtschaftliche Verbindungen im Mittelalter*. (Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historica VIII.) Szerk. Zenon Hubert Nowak. Torun 1995.
- PÁLOSFALVI 2000 Pálosfalvi Tamás: Cilleiek és Tallóciak: küzdelem Szlavóniáért (1440–1448). *Századok* 134 (2000) 45–98.
- REISZIG 1925–1928 Reiszig Ede: *A jeruzsálemi Szent János-lovagrend Magyarországon. I–II*. Budapest 1925–1928.
- RIBI 2017 Ribi András: Karrier, tisztségek, létszám – a fehérvári keresztes konvent személyi összetétele (1390–1450). In: *Micae mediaevales VI. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk. Fábíán Laura – Uhrin Dorottya – Farkas Csaba – Ribi András. Budapest 2017.
- SARNOWSKY 1999 Jürgen Sarnowsky: Kings and Priors: the Hospitaller Priory of England in the Late Fifteenth Century. In: *Mendicants, Military Orders, and Regionalism in Medieval Europe*. Szerk. Uő. Aldershot 1999.
- SARNOWSKY 1999 Jürgen Sarnowsky: Kings and Priors: the Hospitaller Priory of England in the Late Fifteenth Century. In: *Mendicants, Military Orders, and Regionalism in Medieval Europe*. Szerk. Uő. Aldershot 1999.
- SARNOWSKY 2001/A Jürgen Sarnowsky: *Macht und Herrschaft im Johanniterorden des 15. Jahrhunderts. Verfassung und Verwaltung der Johanniter auf Rhodos (1421–1522)*. Münster–Hamburg–London 2001.
- SARNOWSKY 2001/B Jürgen Sarnowsky: *The Priests in the Military Orders – A Comparative Approach on Their Standing and Role*. In: *Uő: On the Military Orders in Medieval Europe. Structures and Perceptions*. Farnam 2011. XVIII. (Variorum)
- SIRE 1996 Henry J. A. Sire: *The Knights of Malta*. New Haven 1996.
- SZÉKESFEHÉRVÁR 2016 Zsoldos Attila – Thoroczkay Gábor – Kiss Gergely: *Székesfehérvár története az Árpád-korban*. (Székesfehérvár története I.) Székesfehérvár 2016.
- TUSOR 2016 Tusor Péter: The Hungarian Royal Patronage and Supremacy in the Hunyadis' and Jagiellonians' Age. In: *Das Konzil von Konstanz und Ungarn*. Szerk. Bárány Attila. Debrecen 2016.

VANN 2006

Theresa M. Vann: The Exchange of Information and Money between the Hospitallers of Rhodes and their European Pories in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. In: *International Mobility in the Military Orders (Twelfth to Fifteenth Centuries): Travelling on Christ's Business*. Szerk. Jochen Burgdorf – Helen Nicholson. Tuscaloosa 2006.

Abstract

The Castellan and the Bishop – The Career of Hospitaller Preceptors of Székesfehérvár in the Second Half of the 15th Century

As long as in the last sixty years 13 commanders followed each other as the head of the Hospitallers' Preceptory of Székesfehérvár, in the period of 1451–1490 only two Preceptors led the Convent: John of Gút and Stephan of Simontornya. Up to this point the Preceptory regained its 14th-century-influence from the Priors of Vrana, moreover the Convent of Székesfehérvár survived an unsuccessful reform attempt of Rhodes. The last Preceptor of foreign origin, Peter of Rhodes left the Convent in 1450, and from the next year the command was taken over by John of Gút (1451–1468), castellan of Szávaszentdemeter and an ally of John Hunyadi. As long as his preceptorship passed with the recuperation of the Convent's estates in Tolna County from the Priors of Vrana and the recruitment of new members, the administration of his successor, Stephan of Simontornya was the golden age for the Preceptory (1468–1490). The place of authentication with countrywide jurisdiction activity of the Convent consummated in this period, and the numbers of people in the Preceptory were the highest also. Stephan – who was born with the titular episcopal title of Hebron between 1482 and 1485 – commanded not just the Preceptory of Székesfehérvár, but all of them in the Northern-Transdanubia region: he appointed the Preceptors of Esztergom, Győr and Sopron who have been taken part in the place of authentication work later.